

Halina Wurszt

Szkolny system wspierania uzdolnień

Tekst: **Halina Wurszt**

Absolwentka Uniwersytetu Opolskiego, magister pedagogiki w zakresie edukacji elementarnej. Ukończyła czteroletnie studia doktoranckie w Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Opolskim oraz studia podyplomowe „Zarządzanie w oświacie” w Śląskiej Wyższej Szkole Zarządzania im. Gen. J. Ziętka w Katowicach. Nauczyciel dyplomowany, ekspert ds. awansu zawodowego nauczycieli, egzaminator sprawdzianu kompetencji w zakresie szkoły podstawowej Trener międzynarodowego programu profilaktycznego zdrowia psychicznego dzieci „Przyjaciele Zippiego”. Lider zmian w obszarze kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Szkolny organizator rozwoju edukacji (SORE), animator kompleksowego wspomagania rozwoju szkoły. Posiada certyfikat realizatora programu „Laboratorium Wiedzy Pozytywnej”. Nauczyciel, doradca metodyczny, konsultant, wieloletni Dyrektor PODN. Ukończyła wiele innych form doskonalenia zawodowego, które wykorzystuje w swojej pracy pedagogicznej.

Konsultacja merytoryczna:

Anna Płusa

Redakcja i korekta:

Małgorzata Skibińska

Projekt okładki:

Barbara Jechalska

Redakcja techniczna i skład:

Małgorzata Skibińska

Warszawa 2018

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji

Creative Commons – Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC-BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00

www.ore.edu.pl

Spis treści

Wstęp	4
Rozwijanie uzdolnień.....	4
Wychowawca	6
Szkolny system wspierania uzdolnień uczniów.....	7
Szczegóły szkolnego programu rozwijania zainteresowań i uzdolnień uczniów	9
Wykorzystanie ewaluacji wewnętrznej do wspierania uzdolnień uczniów	12
Podsumowanie	13

*Nie wszyscy mamy te same zdolności,
ale wszyscy winniśmy mieć te same
możliwości, aby swoje zdolności rozwijać.*

John F. Kennedy

Wstęp

Nadrzędnym celem szkoły jest wspomaganie wszechstronnego rozwoju ucznia. Oznacza to tworzenie takich warunków, w których każdy uczeń może odnieść sukces na miarę swoich możliwości. Warto wierzyć, że w każdym uczniu tkwi potencjał, o który naprawdę należy zadbać. Mały sukces w wieku szkolnym może być początkiem wspaniałej kariery zawodowej ucznia oraz niezapomnianą wizytówką szkoły.

Szkolny System Wspierania Uzdolnień jest jednym z obszarów kompleksowego wspomagania rozwoju szkół. Wprowadza trwałe zmiany jakościowe, polepszając pracę całej placówki i jej pracowników. Wymaga zaangażowania ludzi, których łączy kierunek działań i poczucie wspólnoty. Mogą oni szybciej i łatwiej osiągnąć cel, bo motywują się wzajemnie.

Moje bogate doświadczenie zawodowe nauczyło mnie holistycznego patrzenia na edukację i wszystkich jej uczestników. Jako ekspert zewnętrzny (animator) kompleksowego wspomagania rozwoju szkoły mogłam podzielić się moim doświadczeniem i metodycznym warsztatem pracy w lubianym przeze mnie obszarze.

Współczesna szkoła powinna stymulować rozwój emocjonalny, poznawczy i społeczny młodzieży we wszystkich dziedzinach. Aby umożliwić uczniom optymalny rozwój, niezbędne jest wieloaspektowe działanie mające na celu rozwijanie ich zainteresowań, zdolności, pasji i talentów.

Rozwijanie uzdolnień

Polski psycholog Bolesław Hornowski dokonał analizy zdolności w kontekście potrzeb edukacji szkolnej. Zaproponował kilka typów zdolności specjalnych (uzdolnień): poznawcze, językowe, literackie, matematyczne, techniczne, wynalazcze, plastyczne, muzyczne i pedagogiczne¹.

Zgodnie z modelem wieloczynnikowym korzystne współdziałanie kontekstu rozwojowego, właściwości i aktywności ucznia stwarzają optymalne warunki rozwoju uzdolnień.

Szkoła nie może być „podajnikiem wiedzy”, bo wówczas zabija ciekawość uczniów. Dlatego też ograniczanie treści w podstawach programowych w ciągu ostatnich lat nie musi być, jak się często uważa, obniżeniem poziomu nauczania, ale może umożliwiać uczniowi samodzielne i dogłębne zbadanie danego zagadnienia.

¹ B. Hornowski, *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, WSiP, Warszawa 1986.

Rozwój każdej placówki oświatowej powinien być procesem planowanym nie tylko na najbliższe dni, ale przede wszystkim na długi okres.

„Rozwój może być działaniem spontanicznym, samorzutnym, żywiołowym, improwizowanym, ale może również być działaniem świadomym, selektywnym, wybiórczym, celowym, w jakimś sensie nawet sztucznym, dostosowanym do przyszłych lub istniejących potrzeb, to znaczy zaplanowanym, a więc z wyraźnie zaznaczoną hierarchią działań, metodycznym ich uporządkowaniem, realistycznym naniesieniem na oś czasu i rozpisaniem na szczegółowe cele i wynikające z nich zadania”².

Diagnozowanie zainteresowań i uzdolnień uczniów stanowi punkt wyjścia do planowania i organizacji pracy z uczniem uzdolnionym. Bardzo istotną częścią uzdolnień jest ciekawość, która z odpowiednią sprawnością intelektualną prowadzi do trwałych zainteresowań. Ciekawość i wysoki potencjał są ze sobą nierozdzielnie związane i uzupełniają się wzajemnie. Podtrzymywanie i rozbudzanie ciekawości to główne zadanie rodziców i nauczycieli. Rolą nauczyciela wychowawcy jest porządkowanie wiedzy i uczenie mądrego stawiania pytań.

Nie można zniechęcać uczniów do nauki i rozwijania zainteresowań. Zróżnicowanie ich potrzeb i oczekiwań jest wyzwaniem dla nauczycieli. Istnieje wiele form pracy angażujących i aktywizujących wszystkich uczniów, którzy potrzebują intelektualnej samodzielności, a nie kolejnych informacji. Bardzo istotną, a często niedocenianą, rolę w rozwijaniu zainteresowań odgrywa wyobraźnia. Przeciętny uczeń znacznie więcej skorzysta na rozwiązywaniu prostych zadań myślowych niż na odtwarzaniu wiedzy i schematów postępowania dotyczących trudnych zagadnień. Przykładem prostego zadania myślowego jest odpowiadanie na pytania do tekstu. Takie zadania stanowią ważną część egzaminów zewnętrznych. Różnica między kształceniem zdolnych a kształceniem przeciętnych uczniów staje się mniejsza, ponieważ to tylko kwestia stopnia trudności, a nie zasadnicza różnica między tworzeniem a odtwarzaniem. Niestandardowe zadania umożliwiają odkrycie zainteresowań i uzdolnień uczniów, którzy nie mieli dotychczas okazji ich ujawnić.

Wielkim wyzwaniem, które stoi przed nauczycielami i wychowawcami, jest zapewnienie uczniom o bardzo sprecyzowanych zainteresowaniach takich warunków do ich rozwijania, żeby zgłębianie wybranej dziedziny nie kolidowało z wypełnianiem przez nich podstawowych obowiązków i skutkowało lekceważącym stosunkiem do wszystkiego, co nie jest związane z ich pasją. Kółka przedmiotowe umożliwiają kontakt uczniom o podobnych zainteresowaniach. Pomagają także nauczycielowi w rozpoznawaniu zamiłowań i uzdolnień swoich podopiecznych. Uzdolnionego ucznia najlepiej rozpoznać podczas pracy. To bardziej skuteczne niż stosowanie testów, które badają tylko predyspozycje.

² D. Elsner, *Jak planować rozwój placówki oświatowej? Teoria i praktyka*, BTiW „Mentor”, Chorzów 2001, s. 6.

Wychowawca

Wychowawca to trudna rola. Oczekuje się od niego wielu różnorodnych kompetencji – połączenia „supermana”, „samotnego szeryfa” i „dobrej wróżki”.

Wychowawca przede wszystkim musi dobrze poznać swojego wychowanka.

Można wyodrębnić cztery poziomy poznania ucznia:

1. Znajomość z imienia i nazwiska każdego ucznia i rozpoznanie go w dowolnej sytuacji.
2. Poznanie zainteresowań, uzdolnień i potrzeb każdego wychowanka.
3. Znajomość sytuacji życiowej ucznia, zwłaszcza uczniów oczekujących od szkoły pomocy.
4. To taki poziom zaufania (nie przez wszystkich osiągany), gdy na pytanie: „do kogo zwrócił(a)byś się ze swoimi problemami?” uczeń odpowiada: „do wychowawcy”.

Co ułatwia poznanie uczniów?

- Szczerłość, okazywanie zrozumienia, zdawanie sobie sprawy ze szkolnego dystansu – uczniów jest wielu, a nauczyciel jeden.
- Autorytet nauczyciela, zaufanie ze strony uczniów.
- Przeciwdziałanie wybiórczości kontaktów – nauczyciel powinien mieć kontakt ze wszystkimi uczniami w klasie.
- Umożliwienie przepływu informacji – dawanie uczniom szansy na wyrażanie myśli, zadawanie pytań, wyjaśnianie wątpliwości.
- Warto nauczyć się widzieć sytuację tak, jak widzą ją uczniowie, niekoniecznie po to, by przyjąć ich punkt widzenia, ale po to, by zrozumieć, dlaczego postąpili w taki, a nie inny sposób.
- Rozumienie komunikatów niewerbalnych – uczniowie często starają się swoje nastroje, odczucia i pragnienia przekazać nauczycielowi bez użycia mowy.
- Empatia – to umiejętność wczucia się w motywacje, aspiracje i postawy uczniów, czyli rozumienie ich stanów psychicznych i traktowanie ich jak stanów naturalnych, nawet gdy trudno nam je zaakceptować³.

Jednym ze sposobów poznawania ucznia jest ankieta.

Przykład

Imię i nazwisko: ...

1. Kogo z koleżanek i kolegów ze swojej klasy najchętniej wybrał(a)byś do współpracy w nauce (np. pomocy w fizyce) lub zespołowego wykonywania przydzielonego przez nauczyciela zadania?
- ...

³ A. Janowski, *Poznanie uczniów*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 1985.

- ...
 - ...
2. Z kim zdecydowanie nie chciał(a)byś współpracować?
- ...
 - ...
 - ...
3. Wyobraź sobie, że w naszej klasie organizowane będzie spotkanie. Z kim najchętniej chciał(a)byś siedzieć przy jednym stoliku?
- ...
 - ...
 - ...
4. Z kim zdecydowanie nie chciał(a)byś siedzieć przy jednym stoliku?
- ...
 - ...
 - ...

Szkolny system wspierania uzdolnień uczniów

W celu usystematyzowania działań w Zasadniczej Szkole Zawodowej nr 5 w Zespole Szkół Mechanicznych w Gorzowie Wielkopolskim opracowane zostały założenia szkolnego systemu wspierania uzdolnień oraz szkolnego programu wspierania zainteresowań i uzdolnień uczniów. Program ma na celu pomóc uczniom zdolnym w osiągnięciu sukcesów w życiu szkolnym i środowisku lokalnym.

Zakres tematyczny programu:

1. Planowanie pracy w cyklu trzyletnim z uczniem uzdolnionym.
2. Szkolny katalog praw ucznia szansą rozwijania zainteresowań i uzdolnień.
3. Zadania wynikające ze statutu szkoły i szkolnego programu wychowawczego dotyczące rozwijania zainteresowań i uzdolnień.
4. Wymagania państwa – uporządkowanie priorytetów i celów szkoły.
5. Podstawa programowa jako fundamentalny dokument w procesie edukacyjnym.
6. Zakres oraz obszary działań w programie wspierania i rozwijania zainteresowań i uzdolnień.
7. Zadania i obowiązki podmiotów uczestniczących w programie.
8. Podjęcie decyzji o przystąpieniu do realizacji zadań związanych z tworzeniem szkolnego programu wspierania i rozwijania zainteresowań i uzdolnień uczniów.
9. Monitorowanie realizacji programu jako element podnoszenia jakości pracy szkoły.
10. Ewaluacja programu.

Najważniejsze zasady rozwijania zainteresowań uczniów

- Obserwuj i rozpoznawaj.
- Uatrakcyjnijaj zajęcia.
- Nagradzaj, dbaj o harmonię.
- Twórz przyjazną atmosferę.

Jak dobrze uczyć?

Nie ma jednej sprawdzonej recepty na efektywność w nauczaniu. Przede wszystkim należy odpowiedzieć sobie na poniższe pytania:

- Co sam(a) robię, jak postępuję wobec swoich uczniów?
- Jakim jestem nauczycielem (źródłem wiedzy, jej egzekutorem, doradcą, konsultantem, pomysłodawcą, ekspertem w jakiejś dziedzinie, facylitatorem, mediatorem itp.)?
- Czy mogłabym/mógłbym działać i uczyć inaczej?
- Jakie zmiany jestem w stanie zaakceptować – a co będzie zgodne z moim systemem wartości, aspiracjami, doświadczeniami życiowymi i zawodowymi, aktualną wiedzą i umiejętnościami?
- Co będzie sprzyjało mojemu dobremu samopoczuciu, a co będzie wpływać na nie negatywnie?
- Co dla mnie oznacza „dobrze uczyć”?

Należy pamiętać, że najkorzystniejszy jest wszechstronny i harmonijny rozwój, a więc ukierunkowujemy, pobudzamy i angażujemy energię ucznia, zachęcamy go do twórczego myślenia i aktywności w różnych dziedzinach, motywujemy do ciągłego rozwoju.

Wspieranie uczniów o indywidualnych, specyficznych predyspozycjach i potrzebach

- Dajmy im szansę, bo szkoła nastawiona jest na ucznia przeciętnego.
- Otoczmy ich szczególną opieką – zasada równości szans dotyczy wszystkich uczniów, także tych, którzy mają specjalne potrzeby edukacyjne nie ze względu na swoje deficyty, lecz ze względu na potencjał rozwojowy.
- Szukajmy „nieoszlifowanych diamentów”.
- Zapewnijmy każdemu uczniowi szanse edukacyjne dostosowane do jego możliwości zgodnie z zasadą „wspierać, a nie wybierać”.
- Nie mówmy: „problemy”, mówmy: „wyzwania”.

Celem nadrzędnym jest rozpoznanie rodzajów uzdolnień uczniów, rozwijanie indywidualnych zainteresowań i talentów wszystkich wychowanków, tworzenie warunków do osiągnięcia sukcesu na miarę możliwości każdego z nich, a także uczenie sposobów efektywnej nauki z wykorzystaniem wiedzy o zainteresowaniach, uzdolnieniach i promowaniu talentów na terenie szkoły i środowiska lokalnego.

10 zasadniczych pytań dotyczących wspierania ucznia uzdolnionego:

1. Kogo uznajemy za ucznia uzdolnionego?
2. Czy powinniśmy (czy warto, czy chcemy) rozwijać uzdolnienia?
3. Kiedy to robić?
4. Jak odkrywać uczniów uzdolnionych?
5. Kto, jak i gdzie ma to robić? Czy tylko w szkole?
6. Kto powinien być zainteresowany rozwijaniem uzdolnień?
7. Jaki będzie koszt i źródło finansowania tych działań?
8. W jaki sposób monitorować postępy uczniów uzdolnionych?
9. Jak to robić kompleksowo/systemowo?
10. Jak właściwie wykorzystać uzdolnione jednostki?

Co należy robić?

1. Powołać zespół do spraw uczniów uzdolnionych.
2. Opracować szkolny program rozwijania zainteresowań i uzdolnień uczniów.
3. Przyjąć kompleksowe rozwiązania wspierania uzdolnień.
4. Opracować systemowe działania szkoły w obszarze promocji uzdolnień.

Szczegóły szkolnego programu rozwijania zainteresowań i uzdolnień uczniów

1. Metryczka Programu

- Preambuła.
- Nazwa i adres szkoły.
- Czas trwania programu.
- Data sporządzenia.

2. Zakres i Obszar Działań

- Kogo uznajemy za ucznia uzdolnionego?
- Jakiego poziomu klas obejmujemy działaniem?
- W jakich obszarach uzdolnień chcemy działać?
- Ogólne i szczegółowe cele.

3. Etapy tworzenia programu

- a) Przygotowanie:
 - analiza podstawy programowej przedmiotu;
 - pogłębiona diagnoza uczniów.
- b) Projektowanie programu.
- c) Ewaluacja programu.

Tab. 1. Karta programu

Dla kogo program jest przeznaczony? Charakterystyka grupy, ucznia.	
W jakim celu chcemy opracować program? Cel i koncepcja programu.	
Co chcemy zrobić dla grupy, ucznia? Cele szczegółowe programu.	
Jakie zadania będzie realizowała grupa (uczeń), aby osiągnąć wytyczone cele? Zadania dla ucznia. Treści programowe.	
Jakie umiejętności ma zdobyć uczeń? Standardy osiągnięć ucznia.	
Jak będziemy organizować aktywność uczniów? Procedury osiągania celów.	
Jakimi metodami będziemy motywować uczniów? Formy i metody pracy.	
Jak będziemy oceniać postępy ucznia? Sposób oceny i pomiaru umiejętności.	
Jak sprawdzimy, czy program jest skuteczny? Sposoby monitorowania i ewaluacji programu.	

Cel

Cel powinien być SMART:

- **Szczegółowy** (Kto? Co? Gdzie? Kiedy? Jak? Dlaczego?).
- **Mierzalny** (Jak zmierzysz efekty? Jak poznasz, że udało Ci się osiągnąć cel?).
- **Atrakcyjny** (Czy cel jest motywujący, inspirujący, ambitny?).
- **Realistyczny** (Czy cel jest możliwy do osiągnięcia przez Ciebie? Czy masz odpowiednie zasoby, by go osiągnąć?).
- **Terminowy** (Kiedy go osiągniesz?).

Wizja

Planując rozwój placówki oświatowej, powinniśmy mieć wizję przyszłości. Z niej wywodzą się cele i plany dalszego działania. Brak wizji powoduje, że dyrektor nie ma poglądu na całość, rozmienna sprawę na drobne, mniej ważne szczegóły. Wizja placówki oświatowej silnie motywuje do działania i pozwala dyrektorowi określić właściwe priorytety.

Misja

„Misja określa tożsamość i cel istnienia placówki w danym, konkretnym środowisku”⁴.

Dobrze sformułowana misja powinna:

- być na tyle wyraźnie sprecyzowana, aby móc wywrzeć wpływ na zachowania poszczególnych osób w trakcie wykonywania zadań;
- bardziej koncentrować się na zaspokajaniu potrzeb klienta niż na produkcji lub usługach;
- wynikać z rzetelnej oceny mocnych i słabych stron organizacji;
- odwoływać się do szans stwarzanych przez wizję;
- być realna i wykonalna;
- być na tyle elastyczna, by dopuszczać zmiany wynikające z dynamiki rynku⁵.

Analiza SWOT

Przy planowaniu procesu wspierania uzdolnień uczniów pomocna jest analiza SWOT. Metoda ta pozwala na badanie i diagnozowanie wyników pracy, analizowanie mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń dla rozwoju placówki w wybranym kierunku. Uzyskane na jej podstawie informacje będą pomocne w podejmowaniu trafnych działań i decyzji oraz w budowaniu współodpowiedzialności za osiągnięte efekty pracy. Nie dadzą jednak gotowych rozwiązań, wzorców lub sposobów postępowania.

Teoria inteligencji wielorakich według Howarda Gardnera

Pięć powodów, dla których warto stosować teorię inteligencji wielorakich:

1. Teoria inteligencji wielorakich pomaga uczniom zrozumieć możliwości swoje i innych.
2. Pokazuje uczniom, jak wykorzystać swoje mocne strony i jak poprawić słabe.
3. Buduje w uczniach poczucie własnej wartości, tak aby byli gotowi sprostać wyzwaniom.
4. Pomaga uczniom uczyć się lepiej dzięki doświadczaniu przez nich wrażeń, w które zaangażowane są ich wszystkie zmysły.
5. Doskonali podstawowe umiejętności uczniów, dzięki czemu osiągają oni wyższy poziom nauki.

⁴ D. Elsner, *Doskonalenie kierowania placówką oświatową: wokół nowych pojęć i znaczeń*, Wydawnictwo Mentor, Chorzów 1999 s. 11.

⁵ Tamże, s. 34.

Wykorzystanie ewaluacji wewnętrznej do wspierania uzdolnień uczniów

Cel ewaluacji

Uzyskanie informacji i dokonanie oceny stopnia, w jakim oferta zajęć prowadzonych w szkole i organizacja pracy szkoły umożliwiają realizację podstawy programowej i wspierają uzdolnienia uczniów.

Przedmiot ewaluacji

- Obszar: ...
- Wymaganie: ...
- Charakterystyka wymagania: ...

Kryteria ewaluacji

- Czy nauczyciele monitorują realizację podstawy programowej?
- Czy nauczyciele rozpoznają potrzeby edukacyjne uczniów?
- Czy nauczyciele planują wspomaganie rozwoju i wspieranie uzdolnień?
- Czy nauczyciele monitorują procesy wspomagania rozwoju i wspierania uzdolnień uczniów?

Pytania kluczowe

- W jaki sposób nauczyciele monitorują realizację podstawy programowej?
- W jaki sposób nauczyciele rozpoznają potrzeby edukacyjne uczniów?
- W jaki sposób nauczyciele planują wspomaganie rozwoju i wspieranie uzdolnień?
- W jaki sposób nauczyciele monitorują i przeprowadzają ewaluację procesów wspomagania rozwoju i wspierania uzdolnień uczniów?

Źródła informacji i metody badawcze

- Osobowe: uczniowie, nauczyciele, rodzice.
- Dokumenty: plan wspierania uzdolnień uczniów, misja, wizja szkoły, oferta zajęć pozalekcyjnych zgodna z zainteresowaniami uczniów.

Metody badawcze

- Diagnoza ofert edukacyjnych szkoły.
- Diagnoza zainteresowań uczniów.
- Ankieta dla nauczycieli.
- Kwestionariusz zainteresowań dla uczniów.

Harmonogram prowadzenia ewaluacji

1. Przygotowanie przez zespół ds. ewaluacji i zespołu wspierania uzdolnień narzędzi badawczych.
2. Akceptacja narzędzi badawczych.
3. Praktyczne przeprowadzenie ewaluacji.
4. Opracowanie wyników i wniosków.
5. Przetastawienie raportu i rekomendacji.

Podsumowanie

Planowanie naprawdę pomaga, o ile nie próbuje się planować wszystkiego. Usystematyzowanie działań pozwoliło nauczycielom na głębsze zrozumienie omawianych zagadnień, a przede wszystkim tego, co zrobią z tą wiedzą w praktyce. Nauczyciele nie mieli poczucia straconego czasu. W konsultacjach indywidualnych dzielili się swoim doświadczeniem w zakresie podjętych działań, ale byli również otwarci na dalsze wsparcie.

Ważne są wspólne cele oraz jasno określony obszar kompleksowego wspomagania.

Za sukces należy uznać opracowany w Zasadniczej Szkole Zawodowej nr 5 w Zespole Szkół Mechanicznych w Gorzowie Wielkopolskim szkolny system wspierania uzdolnień, który wzbudził zainteresowanie wśród nauczycieli, a tym samym stworzył przyjazny klimat dla kolejnych przedsięwzięć.